

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

2006-2007

ARCHAEOLOGICAL
RESEARCHES IN UKRAINE

Збірник є щорічником, який друкується як додаток до наукового видання Інституту археології НАН України — журналу «Археологія». Містить інформаційні повідомлення про роботу археологічних експедицій поточного польового сезону. Стане в пригоді науковцям, студентам та всім, хто стежить за розвитком сучасної української археологічної науки

Засновник і видавець:

Інститут археології Національної академії наук України

Головний редактор:

КОЗАК Денис Никодимович, доктор історичних наук, професор

Заступник головного редактора:

ЗУБАР Віталій Михайлович, доктор історичних наук

Відповідальний секретар:

МІНАЄВА Наталія Іванівна

Редакційна колегія:

КРИЖИЦЬКИЙ Сергій Дмитрович, член-кореспондент НАН України,
доктор архітектури, професор

МОЦЯ Олександр Петрович, член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор

ГАВРИЛЮК Надія Оксентіївна, доктор історичних наук

ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович, доктор історичних наук, професор

ІВАКІН Гліб Юрійович, доктор історичних наук, професор

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор

СКОРИЙ Сергій Анатолійович, доктор історичних наук, професор

ТЕРПИЛОВСЬКИЙ Ростислав Всеволодович, доктор історичних наук, професор

КУЛАКОВСЬКА Лариса Віталіївна, кандидат історичних наук

ПОТЄХІНА Інна Дмитрівна, кандидат історичних наук

Друкується за постановою редакційної колегії

Прийом матеріалів:

Польовий комітет
ІА НАН України

Підготовка до друку:

редакція журналу
«Археологія»

Адреса редакції:

Україна, 04210, Київ — 210,
просп. Героїв Сталінграда, 12

Тел.: (380-44) 418-91-38

Факс: (380-44) 418-33-06

Е-mail: editor@iananu.kiev.ua

<http://www.iananu.kiev.ua/archaeology/index>

На першій сторінці обкладинки:

вигляд на Херсонеське городище
з літака (фото В.А. Філіпова)

Усі права застережено. Передрук можливий зі згоди
редакції журналу «Археологія» та авторів статей.

Технічний редактор

Т.М. Шендерович

Оформлення обкладинки

Є.О. Ільницького

Комп'ютерна верстка

І.Г. Тарасенко

Переклад анотацій

англійською мовою

Т.М. Шевченко

Здано до набору 03.06.2008. Підписано до друку 30.01.2009.

Формат 60×84/8. Папір офсетний № 1. Гарн. Ньютон.

Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 43,01. Обл.-вид. арк. 46, 80.

Наклад 400 прим. Зам. 2310

Оригінал-макет виготовлено та тираж видруковано
Видавничим домом «Академперіодика», 01004, Київ,
вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єк-
та видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

2006 • 2007

ВИДАЄТЬСЯ ЩОРІЧНО. КИЇВ

КРУЦ В.А., РЫЖОВ С.Н., КОРВИН-ПИОТРОВСКИЙ А.Г., ЧЕРНОВОЛ Д.К., НИКОЛОВА А.В., ЧА- БАНЮК В.В., МЕНОТТИ Ф. Из работ Трипольской экспедиции в 2007 г. (исследования на поселении у села Тальянки)	193
КУШТАН Д.П., ПАШКОВСЬКИЙ О.А., СОЛОВЙОВ П.Г. Охоронні археологічні дослідження у Чиги- рині в 2007 р.	199
ЛЫСЕНКО С.Д., БОНДАРЬ К.М., ВИРШИЛО И.В., ПОПОВ С.А., ДИДЕНКО С.В. Комплексные ар- хеологические и магнитометрические исследования поселения Малополовецкое-2а в 2007 г.	202
ЛЫСЕНКО С.Д., ЛЫСЕНКО С.С., ЛИТВИНОВА Л.В. Исследования на могильнике Малополовец- кое-3 в 2007 г.	208
ЛЫСЕНКО С.Д., ШИДЛОВСКИЙ П.С., ЛИТВИНОВА Л.В. Исследования периферии Малополовец- кого археологического комплекса в 2007 г.	212
МАНЬКО В.О. Культурний шар III-3-X стоянки Грот Скелястий	217
МАНЬКО В.О., ПЕРЕВЕРЗЄВА О.В. Дослідження городища Чорнобиль	222
МИЛЯН Т.Р., ПІЧКУР Є.В., ШИДЛОВСЬКИЙ П.С. Виробничий інвентар пам'ятки Йосипівка I	225
МИЛЯН Т.Р., ЧЕРНОВОЛ Д.К., ДЯЧЕНКО О.В., ЛЫСЕНКО С.Д. Роботи Рятівної археологічної служ- би на поселенні Йосипівка-1 біля смт Олесько	231
МИЦ В.Л., ТРУФАНОВ О.А. Археологічні дослідження поселення Таракташ III у Південно-Східному Криму (раскопки 2007 р.)	238
НЕПОМЯЩИХ В.Ю. Археологічні дослідження в с. Білогородка у 2007 р.	242
НИКОЛОВА Т.В., ШИДЛОВСЬКИЙ П.С. Крем'яний комплекс місцезнаходження Легедзине	246
НОГІН Є.В. Розвідувальні роботи неолітичного заgonу Батуринської Міжнародної археологічної експе- диції у 2007 р.	250
ПАШКЕВИЧ Г.О. Палеоетноботанічні дослідження 2007 р.	252
ПЕЛЯШЕНКО К.Ю., ГОЛУБЄВА І.В., БУЙНОВ Ю.В. Охоронні дослідження багатошарового поселен- ня по вул. Примерівська у м. Харкові	254
ПЕРЕВЕРЗЄВ С.В., ВАСИЛЬЄВ П.М. Дослідження неолітичної пам'ятки Поліське 1 у Коростенсько- му районі Житомирської області	259
ПЕРЕВЕРЗЄВ С.В., ХОПТИНЕЦЬ І.М., ШИДЛОВСЬКИЙ П.С. Великий Дивлин — нова пам'ятка до- би пізнього палеоліту на Житомирщині	263
ПЕТРАУСКАС О.В., ШИШКІН Р.Г., АБАШИНА Н.С., ЦИНДРОВСЬКА Л.О. Дослідження ранньосло- в'янського поселення Обухів-2 у 2007 р.	266
ПЕТРАУСКАС О.В., ШИШКІН Р.Г., ПЕТРАУСКАС А.В., КОВАЛЬ О.А., ОСАУЛЬЧУК О.М. Археоло- гічні розвідки Середньодніпровської експедиції на Правобережній Київщині у 2007 р.	269
О.Л. Позіховський, В.О. Самолюк Розкопки багатошарового поселення с. Розваж на Рівненщині	273
ПОПОВА Е.А., ЕГОРОВА Т.В. Исследования Крымской археологической экспедиции МГУ на городи- ще «Чайка» близ г. Евпатории и на некрополе у пос. Заозерное в 2007 г.	276
ПОТЄХІНА І.Д. Скелети зі скіфського поховання в кургані Близнюк-2	279

Т.В. Ніколова, П.С. Шидловський

КРЕМ'ЯНИЙ КОМПЛЕКС МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ЛЕГЕДЗИНЕ

The article is dedicated to the Palaeolithic finds obtained during the archaeological research of Scythian mound near village Lehedzyno of Uman Region in Cherkasy Oblast. Flint complex is represented by two groups of artefacts belonging to different cultural and chronological layers.

У польовий сезон 2007 р. загоном Трипільської експедиції ІА НАН України (керівник В.А. Круц) під час дослідження кургану скіфської доби поблизу с. Легедзине Уманського району Черкаської області (курган 1) було виявлено крем'яні вироби, віднесені до палеолітичної епохи, загальною чисельністю 25 екземплярів.

Пам'ятка розташовується на високому язикоподібному мисі (близько 225 м над рівнем моря), що є корінним правим берегом притоки р. Тальянка (система Гірського Тікичу) (рис. 1). Вироби з кременю знаходились у перевідкладеному стані в насипу кургану, у його північно-західній частині (траншея 1), у заповненні грабіжницького ходу в північно-східній частині кургану. Таке поширення крем'яних артефактів свідчить про руйнацію археологічної пам'ятки палеолітичної доби як природними (еолові процеси), так і антропогенними (скіфський курган, оранка) процесами.

Вироби виготовлені з різних порід кременю. Для більшості екземплярів матеріалом слугував місцевий «бузький» кремін з невисокої якості, що характеризується крупнозернистістю, вапняковими включеннями та жовтуватим сірим кольором на зламі. Виходи цієї сировини часто трапляються у відкладах по берегах приток Південного Бугу, наприклад, нещодавно були зафіксовані поблизу с. Аполянська Уманського району в долині р. Ревуха. Меншою мірою представлений інший тип сировини — якісний кремін темно-сірого кольору з «митою» гальковою або жовтою кіркою чорного чи сірого кольору. Вироби з такої сировини трапляються

на палеолітичній пам'ятці Трояново. Також незначною кількістю екземплярів представлений світло-сірий кремін з білястими включеннями та вапняковою кіркою.

За характером патинізації та люстрованості комплекс поділяють на дві яскраво виражені групи, причому в обох групах представлені різні типи сировини. До першої групи відносять вироби з щільною молочно-білою патиною, на багатьох з них спостерігається значна люстрованість у результаті активної дії еолових процесів, що свідчить про тривале перебування виробів на відкритому повітрі та про перевідкладення частини матеріалу. Вироби другої групи вкриті блакитною та блакитно-білою патиною незначної товщини. Люстрованість незначна або

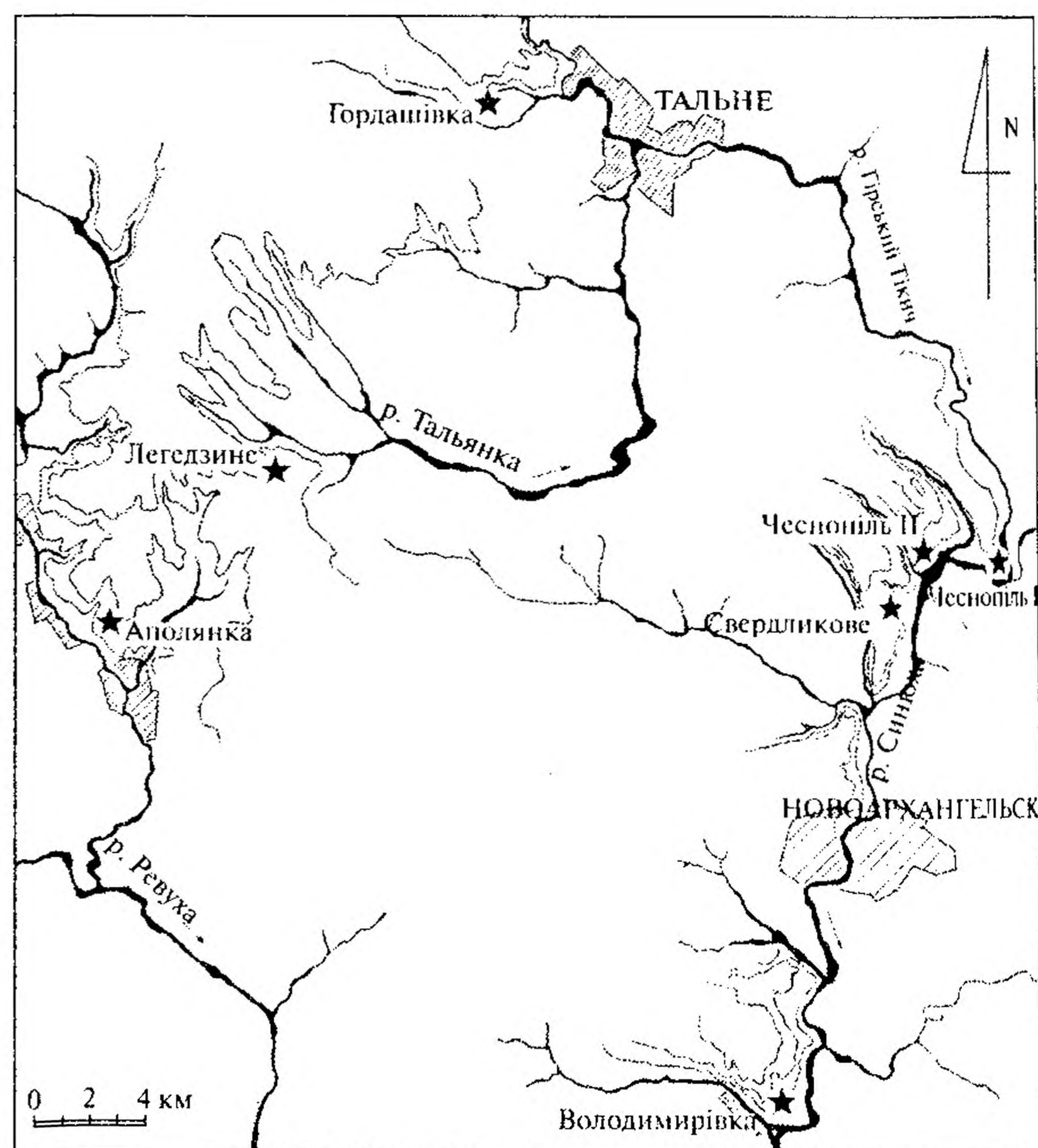

Рис. 1. Пізньопалеолітичні місцезнаходження долини р. Синюха

ї немає. На багатьох екземплярах наявні карбонатні натйоки. Одне знаряддя має сліди перебування у вогні.

Крем'яний комплекс обох груп представлений як відходами виробництва, так і знаряддями праці.

Відходи виробництва (16 екз.) представлені відщепами, пластинами та уламками. Серед відходів найчисленнішу категорію становлять відщепи (11 екз.), які поділяють на відщепи оформлення нуклеуса (первинний — 1 екз., реберчастий — 1 екз. та підправки площадки призматичного нуклеуса — 1 екз.; рис. 3, 5) та на відщепові заготовки, які здебільшого мають паралельне огранювання спинки (8 екз.).

Другою за чисельністю групою серед відходів є пластини — всього 3 екз. Дві з них є проксимальними частинами поздовжнього та зустрічного сколювання, один екземпляр — медіальною частиною. Незначною кількістю в комплексі представлені уламки (2 екз.).

Вироби з вторинною обробкою представлені 9 екземплярами. Найбільш виразною є серія ножеподібних відщепів з крайовим ретушуванням (4 екз.). Серед них наявне одне біфасіальне знаряддя з радіальним огранюванням спинки та оформлене плоским ретушуванням по черевцю (ніж з обушком) (рис. 2, 4). Другий екземпляр — також двосторонній виріб на масивному відщепі з природним обушком, з нерегулярним пригострювальним ретушуванням (рис. 2, 3). Третій виріб сформовано на дистальному фрагменті відщепу з нерегулярним крайовим ретушуванням, має сліди перебування у вогні (рис. 2, 1). Ще одне знаряддя представлено проксимальним фрагментом пластинчастого призматичного відщепу (фасетована ударна площадка) з крайовим ретушуванням (рис. 3, 1).

У колекції наявне одне масивне одностороннє вістря (гостроконечник), дистальна частина якого сформована високим ламелярним ретушуванням, а проксимальна оброблена обрубувальними сколами (рис. 2, 2).

Серед знарядь є екземпляр ножеподібної широкої пластини з нерегулярною ретушю по обох краях та тронковою дистальною частиною (рис. 3, 4), скобель на первинному реберчастому відщепі, робочий край якого сформовано дрібним зубчастим ретушуванням (рис. 3, 6).

У колекції представлено дві скребачки. Один екземпляр є кінцевою скребачкою, робочий край якої сформовано високим ламелярним ретушуванням, з тронковою про-

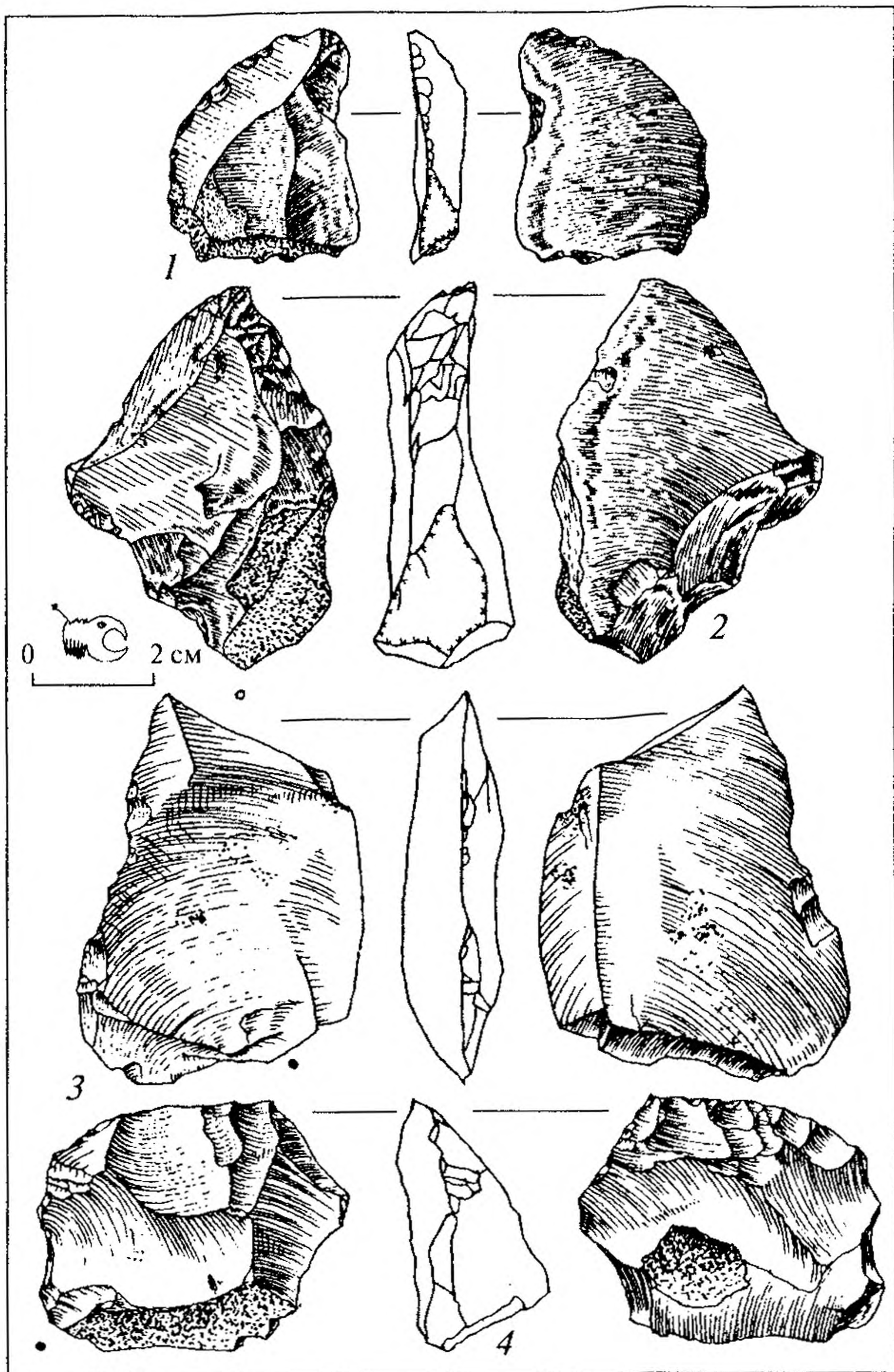

Рис. 2. Легедзине. Курган 1. Вироби з кременю першої групи

ксимальною частиною (рис. 3, 3). Другий виріб — це скребачкоподібне знаряддя на уламку (рис. 3, 2).

Крем'яні вироби різняться між собою не тільки за ступенем патинізації, а й за технологією виробництва, що дає можливість стверджувати про змішаність комплексу і розглядати їх окремо одна від одної.

Перша група представлена виробами, вкритими молочно-білою патиною, з сильним люструванням поверхні. Техніка первинної обробки цієї групи виробів характеризується зняттям масивних відщепових заготовок зі сплоснених паралельних (рис. 2, 1—3) та радіальних (рис. 2, 4) нуклеусів. Відщепи характеризуються широкими непластинчастими пропорціями, радіальними й паралельними негативами попередніх сколів та значним ударним бугорком. Ударна площадка зазвичай нефасетована. Пластинчастість для цього комплексу не характерна.

Знаряддя праці представлені як односторонніми (рис. 2, 1—2), так і двосторонніми (рис. 2, 3—4) виробами. Біфасіальні вироби представ-

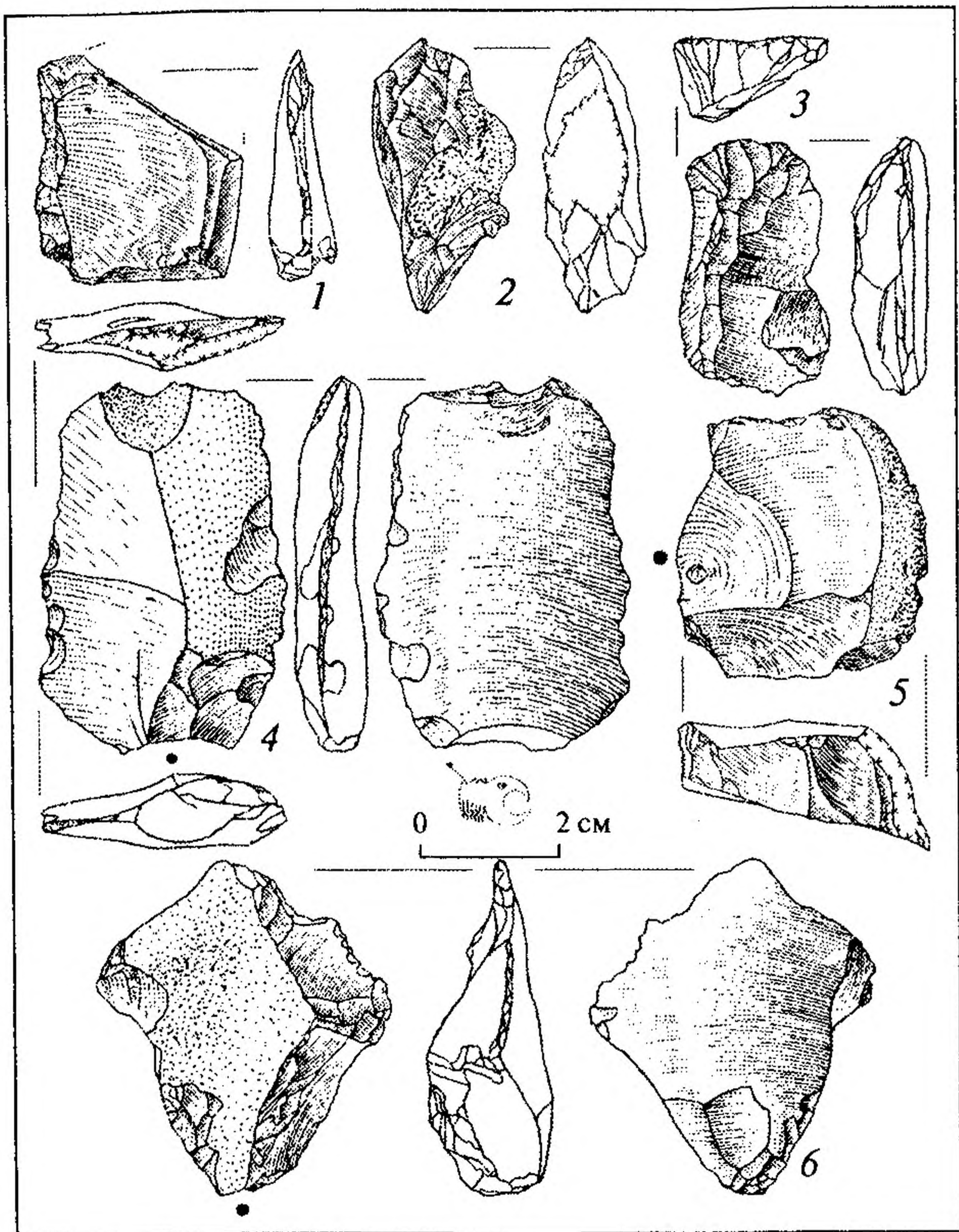

Рис. 3. Легедзине. Курган 1. Вироби з кременю другої групи

лені двома ножами на відщепках з обушком. Серед односторонніх виробів становить інтерес високе вістря, робочий край якого сформовано ламелярним ретушуванням.

Техніка вторинної обробки знаряддя першої групи характеризується використанням перлинного та високого ламелярного ретушування по спинці заготовки та плоским підтесуванням по черевцю.

З огляду на протопризматичний паралельний характер первинної обробки, використання плоского підтесування по черевцю заготовки та наявність високого ламелярного ретушування, вироби першої групи попередньо можна віднести до мустьєрської доби — ранньої пори пізнього палеоліту.

Певною аналогією для цього комплексу може виступати оріньякоїдна стоянка Гордашівка (басейн Гірського Тікичу) в Тальнівському районі. Слід відзначити переважно відщеповий характер заготовок у ній. Вістря високої форми знайдено аналогії серед матеріалів Радомисльської стоянки, яка має виразні оріньякоїдні риси. Географічно найближчою пам'яткою подібного кола слід назвати місцезнаходження Аполянка (на р. Ревуха), з огляду на протопризматичний характер первинної обробки, переважно відщепові заготовки та на використання плоского підтесування по черевцю (рис. 1).

Вироби *другої групи* відрізняються від попередньої наявністю блакитно-білої патини незначної товщини. За технологічними особливостями до виробів цієї групи відносять як відходи виробництва, так і знаряддя праці з яскраво вираженою призматичністю. Так, серед відходів наявні три призматичні пластини (два проксимальних фрагменти з цятковою ударною площадкою) та відщеп підправки площадки призматичного нуклеуса (рис. 3, 5). Отже, техніка первинного розколювання була спрямована на отримання переважно пластинчастих заготовок з призматичних одноплощадкових та двоплощадкових нуклеусів. Обробка виконувалась м'яким відбійником з використанням реберчастого сколу для початку призматичного розколювання (рис. 3, 6). Для зняття більш правильних пластинчастих заготовок використовувалось фасетування ударної площадки (рис. 3, 1) та редукція «карнизу» нуклеуса.

Серед прийомів вторинної обробки слід назвати поперечне тронкування заготовки — наявна тронкована по дистальному краю масивна ножеподібна пластина (рис. 3, 4) та кінцева скребачка з тронкованим кінцем, протилежним робочому краю виробу, який оброблений високим віялоподібним ретушуванням (рис. 3, 3). Типовий набір знарядь (кінцева скребачка, ножеподібна пластина, скобель), їхні морфологічні характеристики, використання специфічних прийомів як первинної, так і вторинної обробки сировини свідчать про епіграветський напрям розвитку в рамках пізньопалеолітичної культури.

Так, за технологічними особливостями серед найближчих аналогій слід назвати верхні шари Володимирівської стоянки на р. Синюха, що мають виражений епіграветський характер. Географічно найближчими епіграветськими пам'ятками в цьому регіоні є нещодавно відкриті місцезнаходження на правому березі р. Синюха Чеснопіль I та II. Так, у матеріалах Чеснополя I яскраво представлений прийом реберчастого сколу для формування площини розколювання, фасетування ударної площадки призматичного нуклеуса. В матеріалах Чеснополя II наявні скребачки сформовані високим віялоподібним ретушуванням.

Досить характерним є топографічне розташування пам'ятки — на високому мисі, що переходить у вододільне плато між притоками Тальянки (платоподібний мис маркується наявністю скіфського кургану). Для палеолітичних пам'яток цього регіону відмічалось досить високе топографічне розташування на платоподібних мисах та лесових терасах. Подібне

розташування характерне для короткочасних мисливських стоянок, які функціонували здебільшого в теплу пору року.

Цікавою особливістю пам'яток Легедзине, Аполянка, Чеснопіль I, II є використання місцевої крем'яної сировини, виходи якої зафіксовано поблизу с. Аполянка. Крім того, місцезнаходження Аполянка та Легедзине знаходяться по обох краях вододільного плато між Тальянкою та Ревухою. Наявність виробів з кременю кількох хронологічних рівнів свідчить про привабливість цього регіону для стародавньої людності в різні епохи та про використання одних і тих самих ресурсних баз. У Середньому Побужжі подібна концентрація палеолітичних пам'яток, пов'язаних з геологічними виходами кременю, відома в басейні р. Велика Вись. Однією з найголовніших причин заселеності цієї території з давніх часів була на-

явність природних виходів кременю, який служував основною сировиною для виготовлення знарядь праці.

Таким чином, матеріали місцезнаходження Легедзине представлені двома культурно-хронологічними рівнями. Перший належить до раннього етапу в рамках пізнього палеоліту, тоді як матеріали другого демонструють епіграветський напрям розвитку і, швидше за все, належать до заключної пори палеолітичної епохи. Виявлення нової пам'ятки доби палеоліту на території Середнього Побужжя є досить актуальним сьогодні з огляду на недостатню вивченість цього регіону та зацікавленість ним з боку фахівців в останні роки. Подальше вивчення цієї пам'ятки дасть можливість дещо розширити наше уявлення про культурно-хронологічне районування території Середнього Побужжя в кам'яному віці.

